

SEKÜLER AHLAK BAĞLAMINDA DİN-AHLÂK İLİŞKİSİ

İbrahim Hakkı AYDIN *

ÖZET

İnsanoğlunu mutlu edebilmek adına geliştirilen sistemlerden biri de "ahlak"tır. Ahlak tarihinde bu amaçla çeşitli ahlak teorileri geliştirilmiştir. Bir kısım düşünürler, insanı dilinden, kültüründen, dininden ve metafizik denetimlerinden tamamen soyutlayarak, insanî yönelişleri metafizik alandan bu dünyaya ve yaşanan zamana çevirerek, dini temelden yoksun olan seküler ahlak teorileri oluşturmuşlardır. Bu makalede sekülerliğin ne olduğundan hareketle, dini olguları dışlayarak, sadece pozitif bilimsel ve rasyonel temellere dayanarak, oluşturulacak ahlak anlayışlarının, ahlakın amacını ne derece gerçekleştirebileceği tartışılacak. Ahlâk değerlerinin sadece ferdin zihni ürünü olmaya indirgenmesiyle, bireyin iyiyi yaşaması ve kötüden kaçınması için gerekli olan isteklendirmenin (motivasyon) yeterince sağlanıp sağlanamayacağı irdelenecektir. Dini temelden yoksun ahlak gerekli isteklendirme konusunda "ihtiyaç duyulan, bireyi ahlak ilkelerine uygun hareket etmeye yönlendirecek olan kaynak ne olabilir?" sorusunun yanıtı aranacaktır. Bunun sonucunda da dini temelden yoksun olan (seküler) ahlakın ne ölçüde mümkün olup olmadığı konusunda bir tespit yapılarak dinin ahlak için konumu belirlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: ahlak, din, dünyevileşme, etik, laik, seküler.

*) Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi ve Ahlak Öğretim Üyesi (iaydin@atauni.edu.tr)

ABSTRACT

The Relation between Religion and Ethics on the Basis of Secular Ethics

In order to make human beings prosperous, one of the systems that is developed is ethics. For this purpose some theories developed in the history of ethics Some philosophers formed some ethic theories of ethics that are not supported in terms of religion, and by isolating human from his language, religion, culture and metaphysical inspection In this essay, it will be argued that how possible an ethical thought without any religious cases and just with positive scientific and rational basis with the help of secular thinking We will also examine and try to find out if it is possible to supply motivation and the motivation factors of an individual to make a choice between good from bad by inducing the ethical value to simply a mind product. What can be the source needed to make human tended to ethical principles. With the result of these, an evaluation is going to be made about probability of an Ethical values without any Ethical values basis (secular ethics) and it will be determined the place of religion in ethics.

Key Words; *ethic, Morals, Religion, secularism*

Giriş

İnsanoğlunu kontrol edebilmek, ya da mutlu edebilmek adına bazı sistemler geliştirilmiştir. Bu geliştirilen sistemlerden biri de "ahlak"tır. Nitekim genel anlamda **ahlak**; düşünce, inanç, töre, gelenek ve görenekler, buyruk ve yasaklara göre düzenlenmiş ve toplum tarafından benimsenmiş yaşam biçimidir. Başka bir ifadeyle ise ahlak, insanların birbirleriyle olan ilişkilerinde, kendilerinden yapmaları ya da yapmamaları istenen davranışlarla toplum düzenini ve mutluluğunu sağlamayı amaçlayan kurallar bütünüdür, yani ahlak toplumsal bir olgudur. Bu anlamda ahlakın en temel amacı insanları ideal anlamda mutlu etmek olduğu ve bu konuda bir ittifakın olduğu da söylenebilir. Dolayısıyla ahlak, en iyi hareket tarzını ve en iyi yaşam biçimini belirtip uygulamaya çalışır.

Her ne kadar günlük dilde ahlak ve etik birbiri yerine kullanılıyor olsa da, bu iki terim birbirlerinden farklı anlam taşırlar. Bu noktada etik ahlak ayırımına kısaca da olsa değinmek gerekmektedir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi ahlak, bir halkın, bir toplumun, bir ulusun ya da bir ümmetin belli bir tarihsel dönemde yaşamına giren ve eylemlerini yönlendiren inanç, değer, norm, buyruk ve

yasak¹ olarak insanların yaşamına yansıyan ilkeler bütünüdür. Yani ahlak yaşanan bir olgudur, belirlenmiş ilkeler bütünüdür. Her insan toplumunda karşılaşılan değerler toplamı olan ahlak, “İslam ahlakı”, “Hıristiyan ahlakı”, “Yahudi ahlakı”, “Budist ahlakı”, “Aristokrat ahlakı”, “Türk ahlakı”, “Hoşgörü ahlakı” gibi çeşitli şekillerde sınıflandırılabilir. Etik ise ahlaktan farklıdır. Buna göre bireylerin ahlak olarak benimseyip yaşamlarında uyguladıkları ilkeler üzerinde düşünme, sorgulama, rasyonel temellendirme girişiminde bulunma işi etik olarak tanımlanabilir. Yani etik, bir fenomeni ele alıp, ahlak görüşlerini, öğretilerini irdeleyip sınıflandıran, aralarındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koyan, bunları karşılaştırıp eleştiren felsefe disiplininin adıdır.² Başka bir ifadeyle etik, ahlak üzerine sistemli bir şekilde düşünme, sorgulama ve tartışmadır. Kısaca ahlak iyi ve kötünün ne olduğunu belirtmekle yetinirken, etik ya da ahlak felsefesi, bir davranışın neden iyi ya da kötü oluşunun kararına nasıl varıldığını inceler. Etik normların eyleme dönüşüp dönüşmemesiyle pek ilgilenmez. Biz bu çalışmamızda etikten çok ahlakı konu edineceğiz.

Ahlakın iyi ve kötü değerleri, ilkeleri belirlenirken, dikkate alınması gereken unsurlarla ilgili bir de ahlakın kaynağı ne olduğu konusunda bazı tartışmalar, öteden beri sürmektedir. Bu tartışmalardan biri de dinin ahlaka kaynaklık edip etmemesi meselesidir. Bir kısım ahlakçı “dini” ahlak için önemli ve de gerekli bir olgu olarak görürken, diğer bir grup ise, dinin ahlak alanından uzak tutulması gerektiğini ileri sürerler. Bu bağlamda düşünce tarihinde geçmişten günümüze yoğun bir şekilde insanın aklı, dili, kültürü, dini ve metafizik denetimlerinin bütünü dışlanarak, insanın yönü, metafizik alandan soyutlanıp tamamen bu dünyaya ve bu zamana döndürülmek istenmiştir.³ Bu anlayışla şekillenen ahlak, sekülerleşme ya da dünyevileşmeye başlamıştır. Bu şekilde özellikle “din” olgusunun değerler alanından soyutlandığı bir ahlak anlayışının oluşturulmasının daha doğru olacağı görüşü ileri sürülmüştür.⁴

Bazı felsefî akımlarda da bu düşünceyi görmemiz mümkündür. Bu düşüncenin ilk kez, Stoacılık'ta ortaya çıktığı kabul edilebilir. Onlara göre evren-

1 Özlem, Doğan, *Etik Ahlak Felsefesi*, 2. baskı, İstanbul 2010, s. 23.

2 Özlem, *Etik Ahlak Felsefesi*, s. 28.

3 Attas, S. Nakib, *Modern Çağ Ve İslami Düşünüşün Problemleri*, Nşr. M. E. Kılıç, İstanbul 1989, s. 43.

4 Bkz. Hazlitt, Hanry, *Ahlakın Temelleri*, çev. Mehmet Aydın ve Recep Tapramaz, Ankara 2006, s.403- 410.

sel mantık, evrendeki rasyonel düzenin ve rasyonel bir biçimde düzenlenmiş faaliyetin yaratıcısı olan kozmik akıl ilkesi olan Logos⁵, insanlığın özünde mevcuttur. Onlar insanlığın özünde bulunan bu nitelik sayesinde bütün insanlığın kardeşliği esasına dayalı evrensel ve ideal bir dünya düzeni kurulabileceğini ileri sürmüşlerdir. Buna göre Logos, tüm ahlaki değerlerin kaynağıdır, tüm insanlar fiziki ve kültürel farklılıklarına rağmen, herkes kendinde o ezeli ve ebedi olan Logos'tan bir unsur taşıdığı için, aynı insanlığın eşit üyeleridir.⁶ Dolayısıyla bu anlayışa göre, bütün çarpıklıklara rağmen, tüm insanlar, pek çok alanda olduğu gibi, dini olgulardan soyutlanmış bir ahlaki birliktelik içinde olabilirler ve bu ahlaki birliktelik de ancak sekülerleşme temelinde gerçekleşebilir.

Burada bu konuyu tartışırken, konu çerçevesinde diğer dinlere işaret etmekle birlikte, İslam merkezli bir yaklaşım içinde olacağız. Yoksa bütün dinleri dikkate alarak genellemeci bir tutum içinde olmayacağız, zaten bunun da mümkün ve rasyonel olmadığı bilinen bir gerçektir. Ancak bu tür genellemeci yaklaşımlar maalesef yapılmaktadır. Örneğin "din" adı altında bütün dinler aynı kabul edilip yanlış değerlendirmeler yapılmaktadır.

Sekülerlik

Sekülarizm ya da sekülerlik, İngilizce olan "secular" Latince "saeculum" kelimesinden gelmektedir. Türkçede "Laik yaşama ait, dinden bağımsız olan nesil, zaman dilimi" anlamına gelen bu terim, zamanla Hıristiyan dünyasında, dinî öğeleri hukukî ve siyasî anlamda belirleyici olmaktan çıkaran bir anlayışla, "dünyaya ait olan" anlamında kullanıla gelmiştir. Çok geniş anlam ifade eden bir terim olan sekülarizm, birçok akım ve teoriyi barındırır. Seküler kelimesi, dünyevi olanı belirtir ve dünyanın nesnel halinin göz önünde tutulması demektir. Ahlakî anlamda ise sekülarizm, değer ilkelerinin herhangi bir dini inancı dikkate almadan oluşturulmasını, inançtan kaynaklanan bütün düşüncelerden soyutlanmasını esas alır. Bu terim değerlendirilirken, bu anlamda sekülarizmin ilk kez, özellikle kilise dininden rahatsız olan Hıristiyan **George Jacob Holyoake** (1817 - 1906) tarafından geliştirildiği ve sekülarizm kapsamında ifade edilen dinin, daha çok Hıristiyanlık olduğu göz ardı edilmemelidir.

5 Logos sözcüğü Yunanca'da us ile kavrama anlamındadır ve duyguları kavrama anlamındaki pathos sözcüğü karşılığında kullanılır.

6 Bkz. Diogenest Laertius, *Lives of Eminent Philosophy*, (İngilizceye çeviren: R. D. Hicks), Cambridge 1925, pp. 87-88; Alastair MacIntyre, *Etik'in Kısa Tarihi*, çev. Hakkı Hünler ve S. Z. Hünler, İstanbul 2001, s. 119.

Konumuz bağlamında seküler, sekülerleşme ya da dünyevileşme terimi, tam anlamı karşılamasa da, “laikleşme” kelimesiyle de ifade edilir. Bu anlamda laikleşme insan aklının ve düşüncesinin, genel olarak, dini ve metafizik denetimden uzaklaştırılması, soyutlanması süreci olarak da tanımlanabilir. Dolayısıyla genel olarak sekülerleşme toplumsal hayatın tüm branşlarının; siyasetin, kültürün, bilimin dine dayanan değerlerden arındırılması ve bağımsızlaştırılması olarak kabul edilir.⁷ Bu tutum, dini inançları; uygulamada, toplumsal kararlar almada ve eylemlerde yol göstericiler olarak dikkate almama tavrıdır. Başka bir deyişle, eylemlerde toplumsal kuralların oluşturulmasında dinin anlam ve önemini yitirme sürecidir. İnsanın aklı, dili ve metafizik denetimlerin kırılması, deyim yerindeyse, insanın bakışlarının, değer yargılarının dünya ötesinden bu dünyaya ve bu zamana çevrilmesidir. Dolayısıyla sekülerleşme dinin toplumdaki otoritesini yitirme sürecidir.

Ayrıca Sekülerleşme, laiklik anlamında moderniteyle birlikte dinin, politik alandan geri çekilmesi, din ve devlet işlerinin ayrılması olarak kabul edilir. Yani “sekülerleşme” dinin kamusal alan üzerindeki kurumsal otoritesinin daralması anlamına da gelir. Konumuzun gereği dünyevileşmenin, politik ya da siyasi anlamdaki özel hali olan laiklik konusuna, burada girmeyeceğiz. Çünkü kısaca toplumu ve doğayı din dışı kavramlarla açıklama çabası olarak da açıklayabileceğimiz sekülerliğin, özellikle ahlak alanında laiklikle aynı olduğu söylenemez. Nitekim günümüzde laiklik her şeyden önce siyasi ağırlıklı bir terim olarak kullanılmaktadır. Din ile devletin birbirinden ayrılmasına işaret eder ve laik sistemlerde bu iki kurum birbirlerinin alanına müdahale etmez. “Laik ahlak” belki bir “siyasi ahlak” biçimi olarak kabul edilebilir. Bu da siyaset yaparken dini ilkeleri, duyguları ve simgeleri malzeme yapmamaya özen göstermektir. Dolayısıyla konumuz bakımından “laik ahlak” terimini doğru bulmadığımızı onun yerine “dünyevi ahlak” ya da “seküler ahlak” denmesinin daha doğru olacağını ifade etmeliyiz.

Bu açıklamalardan sonra, konunun daha iyi temellendirilmesi için ahlak ve din konusuna da kısaca yer vermemiz faydalı olacaktır.

7 Attas, *Modern Çağ Ve İslami Düşünüşün Problemleri*, s. 29-30, 43.

Ahlak

Ahlakın pek çok tanımı yapılabilir. Ancak biz burada konumuz bakımından genel bir tanım yapmakla yetineceğiz. Belli bir dönemde, belli insan topluluklarıncı benimsenmiş olan, bireylerin birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen törel davranış kurallarının, yasalarının, ilkelerinin toplamına ahlak denir. Ahlak, bir toplum içinde kişilerin içten gelen bir duyguyla benimseyerek uymak zorunluluğu hissettikleri, davranış kuralları, kişinin içinde bulunduğu çevrede güdülen töreye uyma yetisi, manevi nitelikler; ya da bir toplumda, belli bir yaşam anlayışından kaynaklanan ve mutlak olarak iyi olduğu düşünülen davranış kurallarının tümü olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla ahlak; insanların birbirleriyle olan ilişkilerinde kendilerinden “yapmaları istenen” davranışlarla, toplum düzenini ve mutluluğunu sağlamayı amaçlayan kurallar bütünüdür, yani toplumsal bir olgudur. Her toplumun kendine özgü bir ahlak anlayışı vardır, ancak bu ahlak anlayışı ve kuralları kültür, etnik yapı, töre ve zaman gibi pek çok değişkene bağlı olup, toplumdan topluma hatta yöreden yöreye ve zamana göre farklılıklar gösterebilir.

Ahlakın amacı insanı kendi özü ve çevresiyle bir bütünlük içinde mutlu kılmaktır. Amacın mutluluk olduğu anlayışının muhalifleri olmakla birlikte, çoğunlukla bu amaç önemli ahlakçılar tarafından, bazı farklılıklarla birlikte, benimsenmiştir. Örneğin Demokritos, Sokrates, Platon ve Aristoteles’ten itibaren, E. Zekeriya Râzî, Fârâbî, İbn Miskeveyh, İbn Sina, Ebu’l-Hasan el-Mâverdî, Gazâlî, İbn Rüşd, Fahreddin Râzî, Nasireddin Tusî, Yusuf Sinan Paşa, Celaleddin Devvanî, ve Kınalızade Ali Efendi gibi pek çok mütefekkir bu amacı benimsemiştirler.⁸ Ahlak insanların var oluşlarına uygun hareket etmelerini sağlayarak, mutluluğu temin etmek için insanlara doğru, iyi olanı, iyi olarak nitelendirileni, faziletli olarak kabul edileni, güzeli ve bunların zıttı olan kötüyü, çirkini, yanlış da bildirmesi gerektirmektedir. Bunun için de her ahlak, en erdemli ve yaşanabilir hayat tarzını, en yüksek ahlak idealini bünyesinde barındırma çabasında olmalıdır.

8 Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, çev. Saffet Babür, Ankara 1997, 1097b, 1–5 (5–9), 1094a, 1095a, 16–19, s. 4; Platon, *Devlet*, çev. S. Eyüboğlu ve M. A. Cimcöz, İstanbul 1988, VI. Baskı, 445.a, b.; Farabî, *Ebu Nasr, Fusûlü’l-Medenî (Siyaset Felsefesine Dair Görüşler)*, Çev. Hanifi Özcan, Dokuz Eylül Üniv. Yay., İzmir 1987, s. 61; *Mutluluk Yoluna Yönelme (Tenbîh ‘alâ Sebîlî’s-Sa’âde)*, Çev. Hanifi Özcan, İzmir 1993, s. 26; *Mutluluğun Kaz.* Çev. Ahmet Arslan, Vadi Yay., Ankara 1999, s. 51; Mustafa Rahmi, *Tarih Boyunca Ahlak*, İstanbul 1949, s. 8; Aydın, *Yusuf Sinan Paşa’da Ahlak Anlayışı*, İstanbul 2007, s. 29.

En temel amacı insanları mutlu kılmak olan ahlakın birtakım kaynakları vardır. Araştırmamızın sınırları açısından asıl tartışmamızı dinin bu kaynaklar arasında yer alıp alamayacağı, ya da gerekli olup olmadığı ekseninde yapacağız. Bu noktada “din nedir?” Sorusuna kısaca da olsa cevap vermek önem arz etmektedir.

Din

Genel anlamda din; Tanrı'ya, doğaüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve eylemde bulunmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum; üstün bir güç ve ilke inancı, bu inancın sonucu olan ve bir yaşam kuralı oluşturabilecek zihni ve ahlaki bir tutum; akıl sahiplerini kendi arzularıyla bizzat iyiliğe yönelten ilâhî bir nizamdır. Başka bir ifadeyle din; insanların dünya ve ahiret mutluluğunu amaçlayan, iyi ve kötüyü birbirinden ayırt ederek, iyiye ulaşmanın yollarını gösterip, insanı yaşam yönünden olgunluğa erdirmeye, her bakımdan onu mutlu kılmayı hedefleyen kurallar toplamıdır.

Ahlak da aynı şekilde insanın iyi ve kötü olarak nitelendirilmesine yol açan, insanda bulunan manevî nitelikli huylar ve bunların etkisiyle ortaya çıkan iradeli davranışlar; ya da bir toplum içinde kişilerin uyması istenen davranış biçimleri ve kurallar toplamıdır. Ahlakın amacının da bu kuralları insanlara uygulatarak, onları mutlu kılmaktır. Buradan anlaşılacağı gibi, din ve ahlakın amaç birliği içinde oldukları belirginleşmektedir.

İnsanı her iki dünyada mutlu etmeyi amaçlayan din ve ahlak, övgü ya da yergiye değer olduğu iddiasıyla, aklî ve mantıkî temellendirilmiş olarak sunulur. Sunumu yapılan ahlak ve dini ilkelerin insanlar tarafından yaşanması, eyleme dönüştürülmesi, öncelikli beklentidir. Çünkü ahlak mütefekkirlerinin ahlak teorileri üretmesindeki yegâne amaç, insanlara mutlu olabilecekleri yollar sunabilmek ve bu yollarda yürümelerini sağlayabilmektir. Bu anlamda **“ahlak ve din yaşama ve mutlu olma sanatıdır”**

Amaç birliği içinde olan din ve ahlakın hem teorik hem de pratik yönleri bulunmaktadır. Ancak her ikisinin de uygulamaya yönelik kısımları, daha ön plandadır. Bu bakımdan da iki alan bir birleriyle yakın benzerlik göstermektedirler. Özellikle İslam Peygamberi Hz. Muhammed (sav) dinin, inançlar bütünü ve inançtan kaynaklanan davranışlar bütünü olduğu düşüncesiyle *“Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim.”*⁹ buyurmuşlardır. İslam Peygamberi bir diğer hadiste ise *“Din edeptir.”* ifadesiyle, din ile ahlakı, adeta aynileştirmiştir.

9 Muvatta, Hüsnu'l-Hulk, 8.

Dinin bütün kurallarının ahlaki bir yönü de vardır ve her dindar ahlaklı olmak durumundadır. Nitekim İlahi dinlerde Allah, insanlara değer yargılarını oluşturmaları için peygamberler ve ilahi kitaplarla kılavuzluk etmiştir. Bu konuda Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur. “*Mü’minlerin iman bakımından en mükemmel olanı, ahlaki en mükemmel olanıdır...*”¹⁰ Dolayısıyla İslam en mükemmel dindarlığı, imanı, iyi ahlaklı olmanın temel şartı saymıştır. Ayrıca ibadetlerin yerine getirilmesindeki amaçlarından biri de insanları kötü alışkanlıklardan, çirkin ahlaktan kurtarmaktır. Örneğin K. Kerimde belirtildiği gibi, eksiksiz yerine getirilen ibadetler insanları bütün çirkinliklerden koruyacağı kabul edilmiştir.¹¹ Ayrıca K. Kerim’deki “*Şüphesiz Allah adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalığı ve azgınlığı yasak eder. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.*”¹² Ayeti İslam ahlakını özetlemektedir. İnsanlar, peygamberler ve ilahi kitapların rehberliğinde, toplum olarak ahlak kuralları oluştururlar. Bu açıdan da ahlakın en önemli kaynaklarından biri de din olmuştur. Çünkü özellikle ahlak yönünden her türlü adaletsizliğin, sapkınlıkların, ahlaksızlıkların hâkim olduğu toplumları düzeltmek için Allah mutlaka bir peygamber göndermiştir. Peygamberler, ilahi öğretilerle toplumu, iyiye doğru dönüştürmeye çalışıp sağlıklı, iyi ahlaklı bir topluluk oluşturmayı amaçlamışlardır. Bu amaca ulaştıktan sonra, zamanla bu iyi ahlaki yaşamdan sapmalar olup dini, ahlaki ruh kaybolarak çirkinlikler içine tekrar düşen topluluklar için Allah bu defa da toplumu yeniden inşa etmek için başka bir peygamber göndermiştir. Dolayısıyla özellikle dinlerin oluşturulma amaçlarından biri de toplumlarda iyi ahlaklı ve mutlu bir yaşamı tesis etmektir. Bunun için de ahlak, akla ve vahye uygun ilke ve esasların pratik yaşamda yaşanmasıdır. Din, insanın yaşaması gereken değerleri belirler ve insana o değerlere bağlı kalarak yaşama iradesi kazandırır. Dinin kazandırdığı iradeyle insan ahlaklı yaşama bilinci kazanır. Değerlerin davranışa dönüşmesi ve irade göstermesi açısından da ahlak ile din, alan bakımından da birbirleriyle yakın ilişki içindedirler.

10 Tirmizi, Rada, 11; İman, 6.

11 Ankebut 29/45.

12 Nahl 16/90.

Seküler Ahlak

Sekülerizm, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, dinsel olan veya dinselikle atfedilen bütün değer ve ilkeleri bireysel ve toplumsal yaşamın dışına iten, sadece bu dünyayı yaşanabilir kabul ederek, ahiretle ilişkiyi koparma temeline dayalı, insan merkezci düşünme ve yaşama biçimini ifade eder. Bunun sonucu da toplumun dinden uzaklaşması, inanç ve dini eylemlerin yerine sadece dünyevi hedeflere yönelmesi, dinin işlevlerinin seküler toplumsal işlevlere dönüşmesi ve kutsalın yerini dünyevileşmenin almasıdır. Dolayısıyla sekülerleşme, dinin toplumdaki otoritesini yitirme sürecidir. Buna göre sekülerleşme, insanın ilkelerini oluşturmada, yönelişlerini, yaşamını düzenlerken dikkatini dini olgulardan tamamen soyutlayıp, dünyevi olgulara yönelmesidir. Bu anlayışla oluşturulan ahlak sistemleri seküler ahlak olarak kabul edilir. Bu düşünceden hareketle seküler ahlak, ilkelerini belirlerken dünyevi olguları dikkate alır ve kendi ahlak sistemini oluşturur.

Sekülerizmin her ne kadar kutsala ait ne varsa hepsini reddettiği görünse de, aslında kendine özgü dünyevi yeni kutsallık alanları açıyor. Yani bir anlamda sekülerizm kendi ilkelerini kutsallaştırıyor. Çünkü kesin ve nihai olarak kabul edilmesini istediği dünyevi değerler, eşyalar manzumesini kutsalın yerine ikame etmektedir. Bu tutumuyla da ilmin tabulaştırılması ve maneviyatsızlığın ürettiği kültür değerlerinin modern bilimin koruyucu zırhıyla bir tabu, zorunlu bir gerçeklik olarak dayatılması yani, insanın bir bakıma kendi kendini kutsaması ve ürettiği değerlere tapınması sonucuna yol açar. Bu da sekülerizm diye bir tür ideolojiyi oluşturmakta ve kutsallaştırmaktadır.¹³ Böylece seküler ahlak her şeyin nitelikli aşkın alandan, nicelikli fizik derecesine indirildiği yeni bir düzlemde insan, psikolojik dürtülerle dolu bir varlık, ya da sadece fiziksel ve ekonomik gereksinimlerden ibaret bir nesneye dönüştürmeyi amaçlar.¹⁴ Bu durumda Cemil Meriç'in de ifade ettiği gibi, "Eşyalaşmanın hâkim olduğu seküler dünya, katı, insan dışı değerleri ve kişileri yok eden bir dünya"¹⁵ haline gelmektedir. Bu durumdaki insan, inandığı gibi yaşamayı terk edip, yaşadığı gibi inanmaya başlar. İşte bu nokta da seküler ahlakın en temel ilkesi olan dünyevileşme sürecinin gerçekleştiği noktadır.

13 Attas, *Modern Çağ ve İslami Düşünüşün Problemleri*, s. 45.

14 Sorokin, P. A., "Çağın Bunalımı" (Nşr. T. Akman), Diriliş, s. 48-51, 16 Haziran 1989, s. 5.

15 C. Meriç, "Çağdaş Uygarlık Düzeyi" Fikirde ve Sanatta Hareket, sy. 90 (Haziran 1973), s. 13.

Din - Ahlak İlişkisine Olumsuz Yaklaşanların Başlıca Gerekçeleri

Dünyevileşme insana belli bir yaşam biçimi ve eylem anlayışı sunmayı amaçladığı için, ahlâkî yönü olmakla birlikte, sunduğu yaşam tarzı ve eylem anlayışında, siyasî ve felsefî ilkeler de ortaya çıkar. Çünkü bir düşünce olarak dünyevileşme, insanın her bakımdan gelişip iyileşmesi, yaşam koşullarını kolaylıkla elde edebilmesi için, kişiye her alanda yol gösterecek bilgi türü ortaya koyar ve bu anlamda tecrübî bilgiye değer verir.

Bu düşünceyle ahlakı, dindışı olgularla ve insani duygularla temellendiren çeşitli teoriler geliştirilmiştir. Bu teorilerin oluşturdukları değer hükümlerinin hepsi şahıs, dönem ve çeşitli kültürlerle dayandığı için sürekli değişken olduklarından, objektif, genel geçer ve sürekli olan ahlak prensipleri geliştiremezler. Epikür, Hume, Mill, B. Russel ve A.j. Ayer gibi filozoflar dindışı ahlak teorileri geliştirmişler ve dinin ahlaka kaynaklık etmesini çeşitli yönlerden eleştirmişlerdir. Bu hususta yapılan eleştirileri birkaç maddede toplamak mümkündür.

1- Dünyevileşme, dinin deney ve tecrübe edilebilir olmadığı gerekçesiyle ahlaki iyinin ve kötünün belirlenmesinde dini reddedip, sadece seküler yolla akla ve fizik dünyaya, doğallığa dayanarak sağlam, tutarlı ve insanı mutluluğa götürecek bir ahlak geliştirilebileceğini kabul eder.

2- Seküler ahlakçılar “bir ahlak ilkesi Tanrı buyurduğu için mi iyidir, yoksa iyi olduğu için mi onu Tanrı emretmiştir?” sorusunu yönelterek de din ahlak ilişkisine karşı çıkarlar.

3- “Tanrı’nın isteklerini doğru olarak nasıl bileceğiz de onları ahlak esası yapacağız?” sorusunu yönelterek de dinin ahlaka kaynaklık etmemesi, hatta ahlak alanının tamamen dışında tutulması gerektiği ileri sürülmüştür.

4- İncil ve Tevrat’ı örnek göstererek, din ahlak ilişkisi konusundaki ahlak ilkelerin arasında da ciddi tezatlar olduğu gibi gerekçeler ileri sürülür.¹⁶ Buna bağlı olarak da “Tanrı’ya atfen belki de binlerce farklı din ve ahlak yorumu vardır.” gerekçesiyle de din ahlak ilişkisine karşı çıkarlar. Hatta dinin ahlak alanının tamamen dışında tutulması gerektiğine işaret edilir.

5- Dini ahlakların dünyayı hiç dikkate almadan, tüm yönelişlerini ve düzenlemelerini tamamen öte dünyaya yönelik olarak yaptıkları, bunu dünya yaşamını sefilleştirdiği, gerekçesiyle de ahlaka dinin kaynaklık etmesine karşı çıkmıştır.

¹⁶ Hazlitt, *Ahlakın Temelleri*, s.410.

6- Seküler ahlakı benimseyenlere göre; din ferdin tercih hakkını, özgürlüğünü kısıtlar.¹⁷ Ahlak ilkelerine tabiatüstü bir nitelik atfetmek bütün ahlak ilkelerini kutsallaştırır. Bu kutsallaştırma da ahlak ilkelerinin tartışılmasını, sorgulanıp eleştirilmesini engeller. Bu durumda da ahlak sıradan basmakalıp yapıya dönüşür ve asla mükemmelleştirilemez.¹⁸ Bu gibi gerekçelerle, dinin ahlak alanından uzak tutulmasının gerekliliğine vurgu yapılır.

Bu Olumsuz Yaklaşımların Kısaca Değerlendirilmesi

İleri sürülen bu eleştiriler bazı yönlerden savunulabileceği gibi, pek çok yönden de eleştirilebilir. Eleştiriye konu olan hususların bazısı, dünyada yaşamış ya da yaşamakta olan bazı dinler için geçerli olabilir. Fakat bütün dinleri genellemeci bir yaklaşımla değerlendirmenin yanlışlığı bilinen bir gerçektir. Diğer taraftan “din” olgusunun inananı olduğu sürece dikkate alınması gerekir. Özellikle insan yaşamının her alanına bir şekilde giren ahlak hakkında bazı tespitler yapılıyorsa, o insanların değerli, kutsal kabul ettikleri din mutlaka dikkate alınmalıdır. Aksi durumda, yapılan tespitler istenen sonucu vermeyecektir. Dolayısıyla din ahlak ilişkisi konusunda yöneltilen eleştirileri inananlarını dikkate alarak değerlendirme yapmak gerekir.

Dinin deney ve tecrübe edilebilir olmadığı gerekçesi, genelde bir din ile barışık olmayanlarca ileri sürülmüştür. Nitekim inananlar için bunlar problem teşkil etmez. Bu gibi sorunlar inanmayan için geçerli olabilir. Yine de deney ve tecrübe konusunu İslam ahlakı bakımından değerlendirdiğimizde, olumlu sonuçlar bulunabilir. İslam ahlakının deney ve tecrübeye tabi tutulduğunu ve yaşam laboratuvarından alınan sonuçlara göre ilkeleştiğini söyleyebiliriz. Nitekim, temelde Hz. Peygamber (sav) döneminden itibaren bizzat yaşanan İslam ahlakının temel ilkeleri, tarih sürecinde toplumlarca yaşanıp denenerek, ince bir şekilde ayıklanarak belirlenmiştir. Yani İslam ahlak ilkelerinin bir bakıma denenmiş ve tecrübe edilmiş ilkeler olduğu kabul edilebilir. Ayrıca dini ahlaklar, özellikle İslam ahlakı akla, fizik dünyaya ve doğallığa aykırı davranmayı hiçbir koşulda kabul etmez. Dolayısıyla bu gerekçenin özellikle İslam ahlakı için geçerli olduğu söylenemez.

17 Pipin, R. B., *Modernism as a Philosophical Problem*, Oxford 1995; G. D. Mitchell (ed), *A New Dictionary of Sociology*, London , 1979; Bolay, S. Hayri, *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, VI. Baskı, Ankara 1996, s.114; Cevizci, Ahmet, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, IV. Baskı, İstanbul 2000, s.295.

18 Hazlitt, *Ahlakın Temelleri*, s.404.

Bir olgunun iyi ya da kötü olduğunu belirlemek konusunda kelim alanında da tartışmalar yapılmış, farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ancak ahlak alanında inanma, kabullenme noktasında, Tanrı'ya inanan için O'nun buyruğu her durumda iyidir. Bir olgu, ister Tanrı emrettiği için iyi olsun, ister iyi olduğu için Tanrı onu emretmiş olsun. Tanrı'nın her durumda insanlığın iyiliği için emredeceğini bilmek ve inanmakla bu problem çözülmüş olur.

A. C. Ewing gibi düşünönlere göre, eğer Tanrı ahlaki iyi ve kötüyü sadece emretme ve yasaklamasıyla gerçekleşiyorsa, "A'yı değil de B'yi niçin tercih etmiştir?" sorusuna "Tanrı buna gelişigüzel hatta keyfi olarak karar vermiştir." şeklinde yanıt verirler.¹⁹ Oysa bu tercihin temelinde Allah'ın sıfatları ve O'nun mutlak varlık ve otorite olduğu, her an iyiyi isteyip yaptığı inancı vardır. Ayrıca Allah'ın bildirip, bize doğru olarak ulaşan ilkelerin hiçbirinin insanlığın aleyhine olmadığı ortadadır. Diğer taraftan Allah'ın emir ve yasaklarının gelişigüzel, keyfi olduğunu ileri sürebilmek için, semavî bir dinde emredilmiş ya da yasaklanmış bir ahlakî ilkenin başka bir semavî dinde aksi belirtilmesi gerekirdi. Oysa günümüzde yaşayan semavi dinlerin temel ahlak ilkelerini dikkate aldığımızda aralarında pek fark olmadığını görmekteyiz. Örneğin Yahudilikteki "On Emir" diğer semavi dinlerde de benimsenecek niteliktedir.

İdeal anlamda bir ahlak sisteminin objektif, genel geçer nitelikte olabilmesi, o ahlak ilkelerinin mutlak olmasına bağlıdır. Ahlakî değerlerin mutlak olabilmesi, mutlak bir varlıkla ilişkilendirilmeyi gerektirir. Bu da ancak din sayesinde mümkün olabilir.²⁰ Gerçek anlamda, özellikle İslam dini için, Tanrının buyruğu her zaman mutlak ve iyidir. Özellikle İslam dini merkezinde konuya bakacak olursak, İlk gününden beri, İslam'ın doğru olarak uygulanan hiçbir ilkesi hiçbir insana haksız yere zarar vermemiştir. Nitekim İslam'ın hiçbir emri insanlığın aleyhine değildir. Diğer taraftan dindışı temellere dayanan ahlak teorilerinde, iyi ve kötüyü belirleme noktasında genel geçer bir ölçütün olmaması da önemli bir eksiklikdir. Dinî temele dayanan ahlak teorilerinde ise vahiy gibi sabit bir ölçüt vardır.

19 Ewing, *The Autonomy of Ethics, Prospect for Metaphysics*, ed. Ian Ramsey (içinde), London 1961, s. 39.

20 Kılıç, Recep, *Ahlâkın Dinî Temeli*, Ankara 1992, s.140.

Tanrı'nın isteklerini bilme konusunda İslam açısından bir problem yoktur. İslam dini bu konuyu çözmüştür. Eğer diğer dindarlar da bu konuda kendileri açısından problem görmüyorlarsa, bu doğal kabul edilmelidir. Her dindar hür iradesiyle inancının doğru olduğunu benimseyip, dininden hareketle bazı yaşam, ahlak ilkeleri oluşturuyorsa ve de bu ilkeler gerçek anlamda insanlığın aleyhine değilse buna karşı olmanın bir anlamı yoktur. Bu konuda İslam Peygamberi'nin (sav) "Cahiliye adetlerinden insanlığın yararına olanlar aynen devam edecektir" hadisi, ahlak ilkelerinin belirlenmesinde en önemli kriterin, insanlığın yararı olduğunu ifade edilmektedir. Bu da özellikle İslam ahlakının "iyi" ölçütünün genel geçer olduğunu ortaya koymaktadır.

Dinlerin binlerce olması, inananları olduğu sürece, her din kutsal sayılmalıdır. Nitekim seküler ahlak adına ortaya konulan ahlak yorumları, aralarında çok ciddi farklar olan ahlak ekollerinin sayıları hiç de küçümsenmeyecek sayıdadır. Her toplum kendi ahlak yorumunu ve ilkelerini oluşturma hakkına sahip olmalıdır. Çünkü bütün dünya insanların bütüncül olarak tek bir ahlakı benimsemeleri de beklenemez. Nitekim bir ahlak sistemi oluştururken birçok belirlemeler yapılabilir. Ancak hiçbir zaman bu belirlemelerin, ahlakın tamamını oluşturduğu söylenemez. Örneğin ahlak, dinin yanında başka belirleyicileri de (akıl, kültür, medeniyet, coğrafi koşullar, örf vb.) kabul etmiş ve dikkate almıştır.

Hiç kimse, başka birine "ahlaki prensiplerini şu dine ya da bu kurala referans vererek gerekçelendirmelisin" deme hakkına sahip değildir. Özellikle ahlak konusunda toplumlar ilkelerini oluştururken, neyi referans alacaklarına yaşayarak, tartışarak ve uzlaşarak uzun bir süreçte karar verirler. Değişik toplumlar değişik referanslar belirleyebilirler. Özellikle İslam dini buna olumlu yaklaşmaktadır. Oysa seküler ahlakı savunanlar "neyin iyi neyin kötü olduğuna karar verirken, kendi dünya görüşünü değil, benim dünya görüşümü referans al" demiş oluyor ki bu, toplumsal ve bireysel iradeyi körelttiğinden, kabul edilebilir nitelikte olmadığı açıktır. Oysa bütün karşı görüşler, seçeneklerden biri olabilmelidir.

Bütün bunlara rağmen insanların büyük çoğunluğunun benimseyebilecekleri, "bütün insanlığın yararına olmalı" esasından hareketle, bazı evrensel ahlak ilkeleri, oluşturulabilir. Ancak bu oluşturulacak evrensel ahlak ilkelerinin yanında yerel ya da dinsel ahlak varlığını sürdürebilmelidir. Özellikle İslam ahlakının ilkelerinin birçoğunun evrensel olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim İslam

ahlak ilkeleri inananlara olduğu kadar inanmayanlara da hitap eder. İslam ahlakının bir erdemi, başkasını olduğu gibi bizzat insanın kendisini, yabancıları olduğu kadar yakınları, yoksulları olduğu kadar zenginleri, insanın kendi topluluğunu olduğu kadar başka toplulukları da kucaklayan bir nitelik taşır. Dünya, insanların umut-yeis, cömertlik-hasislik, sevgi-nefret, barış-savaş, adalet-haksızlık gibi pek çok zıt yönlerinin açığa çıktığı bir ortamdır. Bunun için, gerçekte insanı anlamak isteyen, dünyayı ve dünya anlayışını anlamak zorundadır.

Dini ahlakların dünyayı dikkate almadan, tüm yönelişlerini ve düzenlemelerini tamamen öte dünyaya yönelik olarak yaptıkları görüşü de İslam ahlakı için geçerli değildir. Burada yanlış olan, genellemeci bir yaklaşımla bütün dinleri aynı olduğu düşüncesiyle değerlendirip, dünyevileşmenin gerekli görülmesidir. “Din”den genelde Hıristiyanlığı ve Yahudiliği esas alarak değerlendirmeler yapılıyor olması, belli oranda eleştirilere haklılık kazandırabilir. Çünkü Hıristiyanlığın dünyevi işler ve hayat mücadelesi için hiçbir öneride bulunmadığı, gerekçe gösterilir.²¹ Hatta bu konuda önemli araştırmalar yapan Santayana şunları söylemektedir. “Eğer bir dinî ahlak, toplum ahlakı durumuna gelecekte, Hıristiyanlık ahlakı asla bu anlamda kabul edilemez; bu ahlak kendi ilkelerini dünyevi bir iktisadi sisteme uyarlamalıdır.”²² Bu gibi ifadelerden hareketle dinin ahlaka referans olamayacağı sonucuna varılıyor. Oysa ahlaka kaynaklık edebilecek olan dinin, dünyaya da yönelik olması haklı bir taleptir.

Batı'nın bilimde ve teknolojiye bu seviyeye gelmelerinin sebepleri olarak dünyevileşme gösterilir. Bu görüş hem doğru hem de yanlıştır. Doğruluğu, Rönesans ve Reform hareketleriyle birlikte, Batı'daki eğitim ve öğretim anlayışının yavaş yavaş kilise dininin baskıcı tekelinden çıkmaya başlamasıyla açıklanabilir. Hıristiyan dünyası için bu, olumlu anlamda bir dünyevileşme sayılabilir. Yanlışlığı, daha başından beri, kilisenin söz konusu dini, yanlış bir biçimde yorumlayıp uygulamalarından kaynaklanmıştır. Yoksa gerçek anlamda Hıristiyan dininin özünden kaynaklandığını söyleyemeyiz. Örneğin Hıristiyan dünyasının, özellikle Rönesanstan önce kilisenin rasyonel ve bilimsel temellerden uzak olan tutumundan kurtulmak için dinden uzaklaşıp, dünyevileşmeye doğru yönelmesine, belli oranda olumlu bakılabilir.

İslam dini için ise bu gibi gerekçelerin geçerli olmadığı açıktır. Çünkü K. Kerim'de, “*Allah'ın sana verdikleri içinde ahiret yurdunu ara, dünyadan da*

21 Hazlitt, *Ahlakın Temelleri*, s.414.

22 Santayana, George, *Dominations and Powers*, New York, Scribner's 1951, pp.157.

nasibini unutma. Allah'ın sana güzel davrandığı gibi sen de güzel davran. Allah'ın sana lütufta bulunduğu gibi sen de lütufta bulun. Yeryüzünde fesat isteyip durma, çünkü Allah fesat peşinde koşanları sevmez."²³ ayetiyle, "Hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için, yarın ölecekmiş gibi ahiret için çalış"²⁴ hadisi bu konuyu yeterince açıklamaktadır. Dolayısıyla İslam dinine göre, din adına dünyayı, dünya adına da dini unutmamak gerekir. Nitekim modern dünyada var olan insanlık için faydalı şeylerle İslâm'ın ortaya koyduğu doğruların çatışması söz konusu değildir.

Buradan da anlaşılacağı gibi, yapılan bu olumsuz değerlendirmeler İslam için geçerli değildir. İslam'da böyle bir din-dünya ayrımı yoktur. Bu ifadeleri kullanan için din denilince akla İslam gelmediği açıktır. Çünkü İslam dünya ve ahireti dengeli bir şekilde ölçüyü de gözeterek ele alır ve önerilerde bulunur. Kur'an-ı Kerim ahirete yönelik bir kitap olduğu kadar, dünyaya da yönelik bir kitaptır. Nitekim K. Kerim insanı zaman zaman doğaya yöneltip, "incele" diyor, "düşün" diyor, "*salim akıl ve şartlanmamış akıl ile düşünmeyi*" öğütüyor.²⁵ Bazen de bu dünyadaki yaşamın doğru, iyi, herkes için yararlı olmasına katkı vermek amacıyla, "*yapılan hiçbir şey, iyilik de kötülük de karşılıksız kalmayacaktır*"²⁶ ilkesiyle, öte dünya mutluluğunu bu dünyadaki yaşamının doğruluğu ile ilişkilendiriyor. Fakat Matta:7:1 de "*Sana adaletli davranılmıyorsa sen de adaletli davranma*" buyrulması, ciddi bir ahlaki ve hukuki olumsuzluktur. Ahlakın dinden uzak tutulmasını öneren seküler ahlak savunucuları, bu gibi olumsuz öğütlere bakarak, karar vermiş olabilirler. Buna rağmen yine de ahlak konusunda dinler arasında farklılıklar bulunan konularda, insana yararlı olma ilkesi esas alınarak ortak payda bulunabilir.

Dinin ferdi özgürlüğü kısıtladığı gerekçesiyle yapılan eleştirilerin, özellikle İslam dini için, geçerli olmadığını belirtmek gerekir. Sorgulama, özgürlük hakkının kısıtlanması ve insanların duygularına saygı duymama elbette kabul edilemez. Ancak İslam'da sorgulama hakkı her zaman vardır. İnsanın kendi imkânlarıyla sınırlı ölçüde de olsa neyin iyi neyin kötü olduğunu bilebileceği ilkesini, özellikle İslam ahlakının bünyesinde barındırdığı ve insani çabaya olumlu yaklaştığını, hatta teşvik ettiğini belirtmek gerekir. Nitekim İslam'ın ilk

23 K. K. 28 Kasas 77.

24 Câmiu's-Sağîr, 2: 12, Hadis No:1201.

25 K.K. 2 Bakara, 164; 6 En'am, 126; 13 R'ad, 4; 89 Gaşiye, 17-20.

26 K.K. 99 Zilzâl 7-8

adımında, temel ilkelerin kabulünde, akıl, düşünme, sorgulama vardır. Ferdin tercih hakkını kaldıran sistemlerin aksine İslam, insanın kendi yetenekleriyle de bilgi edinebileceğini benimser. Bu durumda olan İslam, kendinin sorgulanmasını, irdelenmesini yasaklamayıp, bilakis teşvik etmiştir. Bu amaçla K. Kerim'de 150 kadar ayette akli kullanma, düşünüp taşınma, sorgulama yapma önerilmiştir. Örneğin; “*Doğrusu, Allah katında canlıların en kötüsü, akıllarını kullanmayan, düşünmeyen sağırlar, dilsizlerdir.*”²⁷ gibi pek çok ayet insani çabayı, akli düşünceyi ön plana çıkararak insana iyiyi, doğruyu bulmak için düşünme, irdeme, sorgulama hakkı vermektedir.

Burada bütün metafizik kaynaklı ahlaki erdemlerinden soyutlanmış insanın, herhangi bir varlık haline geleceği, hatta meta gibi algılanabileceği göz ardı ediliyor. Özgürlüğü kısıtlayan en ciddi olgu aslında, bireyleri maneviyatlarından soyutmaktır. Nitekim Max Weber'in rasyonel kuramında belirttiği gibi; bu rasyonelleşme ya da özgürleşme değil eşyalaşmadır. Buna bağlı olarak da eşyalaşma, duygusal olgularla birbirine bağlanan insanı yabancılaştıracak ve insanlar birbirlerini nesnel ve tabii realiteler olarak görmeye başlayacaklardır. Çünkü eşyalaşma ve yabancılaşma kavramları birbirinin zorunlu tamamlayıcısıdır. Eşyalaşmanın hâkim olduğu dünya, katı, insan dışı değerleri ve kişileri yok eden bir dünyadır.²⁸ Dolayısıyla seküler ahlak; duygusallığın, yardım severliğin, karşılıksız iyiliğin yok edildiği bir dünyayı oluşturur. Diğer taraftan hür iradeyle benimsenen ilkeler bireylerin özgürlüğünü kısıtlamaz; baskıyla, dayatmayla kabul ettirmeye çalışılan ilkeler, irade özgürlüğünü yok eder. Bu konuda özellikle İslam ahlakı, bir olgunun ahlak ilkesi olmasını, toplumun özgürce kabulüne Bağlanmıştır.

Dinin Ahlaka Katkısı

İnsanın bilme, anlama ve gerçeği görme merakını gidermeyi işlev kabul eden felsefenin aksine, ahlak ve din, insanın neyin iyi neyin kötü olduğunu bilmesini yeterli görmez. Bunun yanında bu bilgiyi insanın eyleme dönüştürmesini, pratik bir çıkar sağlamasını da ister. Ahlakî değerler tek başına pek bir şey ifade etmezler. Ahlakî ilkelerin bilgisi eylemle bütünleşmesi neticesinde olumlu sonuç alınabilir ve insan ancak o zaman iyi ahlaklı olabilir. Nitekim ahlaklılık, hak olan ahlak ilkelerinin zihinlere hapsedilmeyip, eylemlerimize yansımalarıyla mümkün olur. Dolayısıyla din ve ahlak biliminin teorik yönü kadar, eylemsel yönünün de önemli olduğunu unutmamak gerekir. Diğer taraftan, “insanili-

27 K.Kerim, 8 Enfal / 22.

28 Meriç, “*Çağdaş Uygarlık Düzeyi*”, s. 13.

ğın” oluşumunda dinin önemli bir rolü vardır.²⁹ İşte din belki de bu noktada en önemli görevi üstlenerek, ahlaki ilkelerin yaşama yansıtılması için önemli bir yönlendirici ve motivasyon kaynağı olacaktır. Seküler ahlak ise bu imkândan yoksundur.

Belirlenen ahlak ilkelerinin pratik hayatta da uygulanması gerekmektedir. Çünkü doğru davranışın ne olduğunu sadece bilmek, o doğru davranışın yerine getirilmesi için, yeterli olmayabilir. İyi ahlaklı ve mutlu toplumlar oluşturmak için doğru olanın bilgisi, yeterli neden değildir. Bunun için insanı motive edebilecek, isteklendirebilecek bir kaynağa ihtiyaç vardır. Nitekim yalın ahlak ilkeleri bizi ahlaklı kılmaz, onlar buyurur, kınar fakat motive etmezler. İhtiyaç duyduğumuz şey, bizi ahlak ilkelerine uygun hareket etmeye yönlendirecek olan bir isteklendirme (motivasyon) kaynağıdır.³⁰ Burada olduğu gibi din, ahlak ilkelerini buyurmakla ve kınamakla kalmayıp, bu ilkelere uygun hareket edenlere ödül, uygun hareket etmeyenlere de ceza vaat etmektedir.³¹ Dolayısıyla dini kaynağı da dikkate alan ahlak anlayışları muhatabı için kendini sadece bir ahlak ilkeler toplamı olarak değil, aynı zamanda bir dinin himayesinde olan sistem olarak takdim eder.³² Bu durumda “din” ahlakî doğru davranışın eyleme dönüşmesinde etkin bir isteklendirme aracı durumuna gelmektedir.

Ahlakî eylemlerde yaptırımcılık, öznenin kendisini bir eylemi yapmaya yönlendirici bir olgunun olmasını gerekli kılar. Özneyi iyi eylemleri yapmaya, kötü eylemlerden kaçınmaya sevk eden bir isteklendirme olmalı ki, özne o eylemi yapsın ya da ondan kaçınabilsin. Çünkü insanın doğasında iyi ahlaki eylemi engelleyen pek çok etkin güç vardır. İnsan bir eyleme karar verirken nefsinin etkisinden kolay kolay kurtulamaz. Bu engelleyici nefsi güçler, saf pratik aklın hükümlerini ya engellerler ya da onlara gölge düşürürler. Bunun için ahlaki ilkenin eyleme dönüşebilmesi için daha güçlü bir etkene ihtiyaç vardır. Nitekim insanı iyiye ve doğruya yönlendiren, vicdanlara hükmeden en etkin kurallar dini olanlardır. Özellikle tek tanrılı dinler tarihte, insanın tecrübe ve spekülâtif akılla çözemediği pek çok metafizik sorulara cevap vererek, sadece metafizik sistemler kurmakla yetinmemişlerdir. Bu dinler insanın hem bireysel hem de toplumsal yaşamıyla ilgilenip, her tür düşünce ve eylemini yönlendi-

29 Başçı, Vahdettin, “İnsaniliğin Oluşumunda Dinin Rolü”, Felsefe Dünyası, sayı: 33, 2001/1, s.43.

30 Stewart, Davit, *Exploring the Philosophy of Religion*, London 1980, s. 380.

31 Bkz. Kılıç, *Ahlâkın Dinî Temeli*, s. 162.

32 Aydın, *Yusuf Sinan Paşa'nın Ahlak Anlayışı*, s.44.

rebilen bir dünya görüşü oluşturmuşlardır.³³ Dolayısıyla din, ahlaka devamlı olumlu katkı yapan bir unsurdur.

Ahlaki görevler her bakımdan güçlü bir varlığın otoritesine dayandırılması durumunda, bu tür ahlaki eylemlerin o dinin mensubu olan insanın nazarında daha saygın, değerli ve kutsal olacağı kabul edilir. Bu gerekçe dikkate alındığında “din” ahlak için olumlu bir olgu durumundadır. Ahlakî değerler, ana hatlarıyla da olsa, insanüstü bir otoriteye dayandırıldığında, ahlaki açıklamaları, ahlak ilkelerini benimsemeyi hayli kolaylaştırıyor. Ahlakın otoriteleri arasında Tanrı ya da insanüstü bir güç olmazsa, sadece insani kaynağa indirgenirse, o insanın ölümü ile ürettiği ahlak ilkeleri yok olabilir. O insan gibi düşünmeyenler için bir anlamı olmayabilir. Nitekim Nietzsche’ye atfedilen “**Tanrı öldüğünden beri her şeye izin verildi**”³⁴ sözünü dikkate alınca, bu daha iyi anlaşılacaktır. Burada Tanrı inancı, dolayısıyla din olmadan, insanların kötülüklerini engellemek, iyi eylemlere yöneltilmelerinin neredeyse imkânsız olduğu vurgulanıyor. Dolayısıyla dini merkezine alan ahlak teorilerinin, “dini ahlak” olmaları bakımından diğer ahlak teorilerinden pozitif anlamda farklılaştığını söyleyebiliriz.

Dini inancın olması ve bunun ahlaka etki etmesinin bir olumlu katkısı da ahiret inancıdır.³⁵ Dini ahlak, yarar ve zarar kavramlarıyla hareket ederek kişiyi ahlaki eylemlere sevk eder. Böylece cennet ümidi ve cehennem korkusuyla iyi davranışlara yönlendirme etkisi olur. Dolayısıyla ölümden sonraki hayatın varlığına inanarak dünya yaşamındaki ahlaki eylemler düzene sokulabilir. Gerçi bu duruma bazı ahlakçılar özellikle semavi dinlerin hemen hepsindeki iyi fiiller ölüm sonrası hayattaki ödüllerle teşvik edilmek, kötü fiiller de verilecek cezalarla caydırılmak olgusuna, ahlakın değerini azaltacağı ve ahlaksal davranışı, sonucuna göre değerlendirmek gibi faydacı bir duruma getireceği gerekçesiyle, olumsuz yaklaşmışlardır. Ahlaki bir görevi sırf görev bilinciyle yerine getirmek olduğunu benimseyen “İlke ahlakı” herhangi bir beklentiyi doğru bulmaz. Bu anlayışa göre, sonucu ne olursa olsun, olumlu ya da olumsuz, hesaba katmadan o fiili yerine getirmek gerekir. Bu tür ödev anlayışı ile geliştirilen ahlak anlayışını İslam dininde de görmek mümkündür.

33 Ceylan Yasin, *Din ve ahlak*, <http://www.phil.metu.edu.tr/yceylan/works/din-ahlak.htm> (17.03.2010).

34 Ayer, A. J., *The Meaning of Life*, Mcmillan Publishing Company, New York, 1990, pp. 178.

35 Aydın, *Yusuf Sinan Paşa'nın Ahlak Anlayışı*, s.46.

Her ne kadar dünya ötesi sonuçlara göre ahlaki davranışlarını belirleyen kişi, bir beklenti içinde olmasından dolayı bizi pragmatist bir anlayışa taşıyacağı düşünülse de, aslında İslam ahlakının, öncelikle önerdiği şey, cennet ümidi ve cehennem korkusu olmadan, ödev bilinciyle iyiyi eyleme dönüştürmektir. Fakat ödevi yapmakla bir beklenti içinde olmanın, beklenti insandan olmadığı sürece, bireysel ve toplumsal bir olumsuzluğu olduğu söylenemez. Belki olumsuz olan yönü, bireyle Allah arasındaki ilişki samimiyetini bir nebze olsun gölgelediği kabul edilebilir. Bu da pratikte ahlaka bir olumsuzluk getirmez. Kant'ın yaklaşımı da buna çok yakındır. Nitekim Kant'a göre hareket eden kişi, ahlaki gereklilikleri yerine getirirken, bunun kendine mutluluk getireceği umuduyla yapmamalı, o eylemi ödev, ilke edindiğinden dolayı yapmalı. Aslında mutluluk da bir beklenti, bir yarardır. Ahlakten mazbut olan bir kimse, bu dünyada hak ettiği mutluluğu elde etmeyebilir. Ancak ruhsal bir tatmini, mutluluğu tecrübe eder. Aynı zamanda birey için bir umut olan bu tatmin, ruhun ölümsüzlüğü gereğiyle Tanrı tarafından mutluluk olarak kendisine iade edileceği kabulü ile mutlu olabilir.³⁶ Bu durumda ahlaki yaşamından dolayı hak edip bu dünyada elde edemediği mutluluğu, herhangi bir şekilde şuurunda umut olarak bulduran bir kimse ile dini inançlardan hareket edip, erdemli yaşamını sürdürmeye devam edebilecektir. Burada dini bir beklenti, insanı iyiye, doğruya yönlendiren bir saik durumunda olacaktır.

Diğer taraftan dinlerde var olan fakat seküler ahlak sistemlerinde olmayan önemli bir olgu daha vardır. O da “**tövbe**” kavramıdır. Tövbe, insanların ahlaki kötü olarak nitelenen hareketlerinden dolayı pişman olup, bir daha böyle kötü eylemlerde bulunmayıp, daha dürüst davranacaklarına karar vermelerine imkân sağlar. Çünkü insanda bulunan nefsin yanıltıcı niteliklerinden dolayı, sürekli tam bir mükemmellik içinde davranmak, insan için pek mümkün olmamaktadır. Kötü eylemde bulunan insanın karamsarlığa düşmeden af edilebileceği ümidiyle Tanrı'dan af dilemesi ve yeni bir başlangıç yapmasına fırsat verilmesi bireyin ahlaksal yolculuğunda pek anlamlı bir durumdur. Dolayısıyla “tövbe” olgusu insanların ahlaki davranışlarında, mükemmele doğru bir dinamizm ve ümit verici konumundadır.

Genelde dini kaynak kabul eden ahlak teorileri, dini bir kabul olan, ruhun ölmezliğinden güç alır. Ceza ve mükâfatı, iyiyi eyleme, çirkinden kaçınmak için bir yaptırım gücü olarak kullanması onu seküler ahlak sistemlerine nazaran daha avantajlı ve ayrıcalıklı duruma getirmektedir. Örneğin K. Kerim'de “*Kim*

36 Ceylan Yasin, *Din ve ahlak*, <http://www.phil.metu.edu.tr/yceylan/works/din-ahlak.htm> (17.03.2010).

zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür.”³⁷ yani “Yapılan hiçbir eylem karşılıksız kalmayacaktır.” ilkesi her şeyin kaydedildiğine işaret eder. Özellikle İslam ahlak teorileri iyiyi eyleme dönüştürmek, kötüyü eylememek için insanı isteklendirir. Böylelikle dini kaynak olarak alan ahlak teorileri, seküler ahlakın soyut olarak vicdana yüklemek istediği rolü, Tanrı'nın kontrolünde insanın aklına, ruhuna yüklemiş olmaktadır. Dolayısıyla en ünlü ahlak filozoflarının ahlak felsefelerinin dahi böyle bir olgu olmadan bunu başarması beklenemez. Eğer ahlakın gayesi, insanları, kendilerinin ve büyük çoğunluğun yararına eylemlerde bulunmaya yönlendirmek ise, ahlak teorileri kendilerini, insanlara yön verebilecek sistemlere, olgulara dayandırmalıdır. Bu da bize göre, adı ne olursa olsun, evrensel nitelikler taşıyabilen dinlerden başka bir şey değildir. Çünkü dünya insanının birleştiği en genel ve en etkili payda, evrensel nitelikler taşıyabilen din ya da ahlak olgusudur. Diğer taraftan mutlak bir otoriteyi benimsemeyip, kendi başına buyruk, inançtan kopuk bir seküler ahlak anlayışı bizi ahlakî nihilizme götürür. Bu bağlamda inanç olmadan bireyleri kontrol etmek hemen hemen imkânsızdır. Bu konuda en batıl dinin ahlakı bile belli konularda seküler ahlaktan daha etkin olabilir.

İslam ahlak teorilerinin merkezinde bulunan İslam dini de insanı her iki dünyada mutlu kılmayı hedeflemiş ve bunu da büyük oranda ahlak ve erdem temeline oturtmuştur. Bunun için İslam'ın bütün emirleri bu amaca yönelik olup hem ibadetlerin, hem de diğer davranışların, bu hedefe hizmet ettiği oranda değer kazanacağı kabul edilir. İslam düşünürleri, büyük çoğunlukla insanın mutluluğa erişmesi konusunda Tanrı'nın yardımının, O'nun mesajlarının önemli olduğunu kabul etmişlerdir.³⁸ Onlar Allah'ın buyruklarını öğrenme ve uygulamayı nihaî amaçla ilgili bulmakta ve erdem olarak değerlendirmektedirler.³⁹ İslam ahlak teorilerine göre de ferdin dinden bağımsız olarak tam anlamıyla ahlaklı olması mümkün değildir. Dolayısıyla, İslam'a göre de dinden bağımsız bir ahlak, eksik ahlak olacaktır.

37 K.Kerim, 99. Zilzâl/ 7–8.

38 Bkz. Aydın, Mehmet, *The Term Sa'ada in the Selected Works of Al-Fârâbî and Al-Ghazâlî*, s. 125, 313.

39 Bkz. Râzî, Muhammed b. Ömer Fahreddin, *Mefâtihu'l-Gayb*, II, 559, 569; Donaldson, Dwight M, *Studies in Muslim Ethics*, Fletcher and Son Ltd, London 1963, s. 144, 146, 147; Çağrı, Mustafa, *İslam Düşüncesinde Ahlak*, s. 138; Fahri, Macid, *İslam Ahlâk Teorileri*, s. 211; Aydın, Mehmet *Term Sa'ada*, s. 174, 177.

SONUÇ

Seküler ahlak ile dini ahlakın ayrıldıkları temel noktalar vardır. Seküler Ahlak öğretisinin öncelikli ideali dünyevi kazançtır, dayanak noktası fiziktir, kuvvettir. Dini ahlak öğretisinin öncelikli ideali ise ruhi kazanç ve Tanrı'yı memnun edip, insanlık olarak iki dünya saadetine ulaşmaktır. Dayanak noktası ise adalettir. Sorunlar adil çözüm kaygısı ile çözülmeye çalışılır.

Seküler ahlakta kullanılan yöntem "ben" merkezci olup, başarı için rekabet ve yarışmacılık kutsallaşmıştır. Seküler ahlak öğretisinin yaşam prensibi mücadeledir. Yaşam bir mücadele olduğundan dolayı bunun için de "başarılı olmak için başkasını düşünmek önemli olmayabilir", ön kabulü ile hareket edilebilir. Din merkezli ahlak öğretilerinde ise yaşam prensibi mücadele yerine yardımlaşmadır. İnsanın sadece kendisi için değil ailesi, toplumu ve insanlık için de yaşama sorumluluklarını yerine getirme duygusu vardır. Paylaşma ahlakı öncelenir. Kendisinden önce komşusunu, zayıfı, yoksulu ve diğer insanları düşünmek tavsiye edilir. Dini ahlakta insan özgürdür, fakat kalbinde sürekli Tanrı'nın kontrolünü hisseder. Böylelikle de bireyin vicdanı, polis korkusu yerine Tanrı korkusuyla kontrol edilir.

Her dinin bir ahlak sistemi olduğunu düşünürsek, din dışı seküler bir ahlakın teoride olması mümkün görünse de pratikte pek mümkün görünmemektedir. Çünkü dini değerlerden tamamen soyutlanmış seküler bir ahlakın olabilmesi için, kendilerini dini değerlerden tamamen soyutlamış insanların bir araya gelerek bir toplum oluşturmaları ve bu toplum içinde kendine özgü bir ahlakın oluşması gerekir ki bu pratikte mümkün olmayacak bir şeydir. Aynı şekilde dindar birinin din ile ilişkisini koparmış, kendi değerlerinden soyutlanmış bir ahlakı benimseyip yaşamına yansıtması da beklenemez.

Seküler ahlak anlayışları Tanrı inancına başvurmadan veya bir dinin sağladığı bir dünya görüşünün şemsiyesi altına girmeden bir sistem haline girebilirler ve insana bazı yararlar da sağlayabilirler. Ancak soyut ahlaki yaşam, yalnız başına bir dünya görüşü oluşturamayacağından mevcut bir dünya görüşünün zemini içinde kalmaya mahkûmdur. Ahlaksal davranış içindeki insanın amacı, ideal tipe yaklaşmaya çalışarak, ahlaki davranışlarıyla hedefteki iyiliği yakalamaktır. Bireyi ahlaksal davranışlara sürükleyen en önemli faktörlerden biri de bu "ideal tip"tir. Dini referansları arasına alan ahlak sistemlerinde var olan bu olgu, seküler ahlakta bulunmamaktadır. Böyle bir ideal tipin olmaması, bireyi en erdemli davranışlarında isteksiz hale getirecektir. Bu durum da bir

ahlak sistemi için ciddi bir eksiklik doğuracaktır. Dinamik bir ahlak anlayışının gerçekleşmesi ve "ideal tip" kavramının oluşması için, belli bir dünya görüşünün, ahlakla ilgili hususlarda, yüksek inanç seviyesinde, bazı emir ve yasaklar içermesi ve "ideal tip" in kutsallık kavramıyla desteklenmesi gerekmektedir. Böyle olunca bireyin devamlı eksik kalan ahlaki durumuyla zihnindeki mükemmel model arasında canlı bir ilişki kurulacak ve bu ilişki hayatı boyunca devam edecektir. Dolayısıyla dini değerlerden uzak olarak oluşturulan seküler ahlakın teoride mümkün olabileceğini söyleyebiliriz. Ancak ahlakın genel hedefleri dikate alındığında, özellikle iyiyi eyleme, kötüyü eylememe konusunda seküler ahlakın imkânının olduğu söylenemez. Oysa dini, ahlakın temel kaynakları arasında değerlendiren ahlak anlayışları, daha uygulanabilir ve daha etkin olduklarından dolayı, ahlakın amacını yerine getirmede daha başarılı olacaktır.

Kaynaklar

- Alastair MacIntyre, Etik'in Kısa Tarihi, çev. Hakkı Hünler ve S. Z. Hünler, İstanbul 2001.
- Altıntaş, Hayrani, İslam Ahlakı, Ankara 1999.
- Aristoteles, Nikomakhos'a Etik, çev. Saffet Babür, Ankara 1997.
- Attas, S. Nakib, Modern Çağ ve İslami Düşünüşün Problemleri, Nşr. M. E. Kılıç, İstanbul 1989.
- Aydın İbrahim Hakkı, Yusuf Sinan Paşa'da Ahlak Anlayışı, İstanbul 2007.
- Aydın, Mehmet, The Term Sa'ada in the Selected Works of Al-Fârâbî and Al-Ghazali, Basılmamış Doktora Tezi, Edinburgh, Univ., 1972.
- Ayer, A. J., The Meaning of Life, Mcmillan Publishing Company, New York, 1990.
- Başçı, Vahdettin, "İnsaniliğin Oluşumunda Dinin Rolü", Felsefe Dünyası, sayı: 33, 2001/1, s. 39-44.
- Bolay, S. Hayri, Felsefî Doktrinler ve Terimler Sözlüğü, VI. Baskı, Ankara 1996.
- Cevizci, Ahmet, Paradigma Felsefe Sözlüğü, IV. Baskı, İstanbul 2000.
- Ceylan, Yasin, <http://www.phil.metu.edu.tr/yceylan/works/din-ahlak.htm> (17.03.2010).

- Çağrı, Mustafa, İslam Düşüncesinde Ahlak, İstanbul 1989.
- Diogenes Laertius, Lives of Eminent Philosophy, (İngilizceye çeviren: R. D. Hicks), Cambridge 1925.
- Donaldson, Dwight M, Studies in Muslim Ethics, Fletcher and Son Ltd, London 1963.
- Ewing, The Autonomy of Ethics, Prospect for Metaphysics, ed.: Ian Ramsey (içinde), London 1961, s. 39.
- Fahri, Macid, İslam Ahlâk Teorileri, Çev. M. İskenderoğlu ve A. Arkan, İstanbul 2004.
- Farabî, Ebu Nasr, Fusûlü'l-Medenî (Siyaset Felsefesine Dair Görüşler), Çev. Hanifi Özcan, Dokuz Eylül Üniv. Yay., İzmir 1987.
- Farabî, Mutluluk Yoluna Yönelme (Tenbîh 'alâ Sebîli's-Sa'âde), Çev. Hanifi Özcan, İzmir 1993.
- Hazlitt, Hanry, Ahlakın Temelleri, çev. Mehmet Aydın ve Recep Tapramaz, Ankara 2006.
- Kılıç, Recep, Ahlâkın Dinî Temeli Ankara 1992.
- Meriç, C. "Çağdaş Uygarlık Düzeyi" Fikirde ve Sanatta Hareket, sy. 90 (Haziran1973), s. 13.
- Mitchell, G. D., (ed), A New Dictionary of Sociology, London , 1979.
- Mustafa Rahmi, Tarih Boyunca Ahlak, İstanbul 1949.
- P. A. Sorokin, "Çağın Bunalımı" (Nşr. T. Akman), Diriliş, s. 48-51,16 Haziran 1989.
- Pipin, R. B., Modernism as a Philosophical Problem, Oxford 1995.
- Platon, Devlet, çev. S. Eyüboğlu ve M. A. Cimcöz, İstanbul 1988, VI. Baskı.
- Santayana, George, Dominations and Powers, New York, Scribner's 1951.
- Sorokin, P. A., "Çağın Bunalımı" (Nşr. T. Akman), Diriliş, s. 48-51,16 Haziran 1989
- Stewart, Davit, Exploring the Philisophy of Religion, London 1980.